

Cite: Kolot, A. M., & Herasymenko, O. O. (2022). Do filosofii moralnoi ekonomiky: kontseptolohiia liudynotsentrychnosti (I chastyna) [To the Philosophy of Moral Economy: Conceptology of Anthropocentrism (Part I)]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy, 3 (49), 65-88. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.065>

<https://doi.org/10.15407/dse2022.03.065>

УДК 330.162

JEL Classification: O 100, P 400

А. М. КОЛОТ, д-р екон. наук, проф., проректор з науково-педагогічної роботи
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
03057, Україна, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1

E-mail: kolot@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4393-9806

Scopus ID: 55338407700

О. О. ГЕРАСИМЕНКО, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
03022, Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 90-а

E-mail: herasymenkomiid@knu.ua

ORCID: 0000-0002-1122-1189

Scopus ID: 57200444567

ДО ФІЛОСОФІЇ МОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: КОНЦЕПТОЛОГІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНОСТІ (І частина)

У статті викладено авторське бачення філософської платформи розбудови моральної економіки як одного із фундаментальних засновків формування нової економічної теорії, здатної віддзеркалити тренди розвитку економіки та мережевого суспільства першої половини ХХІ століття.

Актуальність нового погляду на розбудову моральної економіки, в якій змінюються вектори, пріоритети, ієрархія суспільно значущих дій і суспільного поступу, зумовлена гострою науковою дискусією та полемікою щодо сутності і природи екосистеми в новій соціоекономічній реальності. Мета статті — сприяння фундаментальному переосмисленню феномену моральної економіки, передумов її становлення з акцентом на людиноорієнтований розвиток, посилення ролі позаекономічного, цінностей, культури, гідної праці, солідарності, що в перспективі має утвердити новий рівень

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2022. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2022. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

соціальної якості. Для аргументації концептології моральної економіки використано загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень — теоретичного узагальнення, індукції та дедуції, абстрактно-логічний, історичний, логічного обґрунтування, гіпотетичний.

Елементами новизни є теоретико-методологічні концепти щодо сутності, природи моральної економіки та докази, що підтверджують висунуту гіпотезу закономірності її розбудови як об'єктивної реакції суспільств, їх провідних соціальних сил на нову глобальну реальність, що має науково-технічні, соціально-економічні, демографічні та інституціональні передумови. Наведено трактування моральної економіки у найбільш загальному та розгорненому формулюванні на противагу «продуктовому» підходу. Запропонований концепт моральної економіки розкрито через його функції — методологічну, соціально-економічну та інституціональну; організаційно-управлінську; світоглядну. Виокремлено обставини та процеси, які стримують розвиток соціально-економічних відносин на засадах людиноцентризму і постають своєрідним «тормбром» на шляху розбудови нового типу економіки. Розкрито достеменно роль культури в економічній сфері в контексті взаємозв'язку культури, етики і моральної економіки. Висунуто гіпотезу, що об'єднувальною ланкою між економікою і культурою постає цінність. Цінності розглядаються як ресурс, мотив, джерело та екзистенційний засновок позитивної соціально-трудової динаміки. Висловлено припущення щодо паралелі між явищами і процесами, які породжують дефіцит гідної праці, з одного боку, та розбудовою економіки, що претендує на статус «некультурної», «неморальної», «нелюдиноцентричної». Аргументовано висловлену гіпотезу щодо односпрямованості принципів формування та функціонування моральної економіки і феномену ідентичності. Обґрунтовується теза, що моральна економіка пришвидшить своє становлення за використання потенціалу солідаризму.

Ключові слова: моральна економіка, культура економіки, цінності, людиноцентризм, людський розвиток, ідентичність, гідна праця, соціальна якість, солідаризм, соціоекономічна (не)нормальність.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Неупереджений аналіз розвитку глобального соціуму на початку 30-х років ХХІ ст. доводить, що у всіх сферах суспільного буття відбуваються багатовекторні, неоднозначні, суперечливі зміни. Нова соціоекономічна реальність, в якій нині опинилось людство чи не усього світу, стала симбіозом трьох мегазрушень, мегапотрясінь — інформаційно-цифрових трансформацій, санітарно-епідеміологічних обмежень, широкомасштабної воєнної агресії з боку ізвічного ворога України, які в ментальній моделі авторів постають як «великий вибух-1», «великий вибух-2» та «великий вибух-3» [1]. Кожен «великий вибух» спричинив неоднозначні наслідки для економічного зростання та соціальної якості в глобальних і національних координатах.

Неспроможність соціуму абсолютної більшості країн світу стати на шлях стійкого розвитку, досягти очікуваних показників соціальної якості, індикаторів гідної праці та гідного трудового життя змушувало багатьох науковців, у т.ч. авторів цієї статті приділяти підвищену увагу з'ясуванню причин дрейфу світового соціуму до людино(не)центризму та визначенню векторів подолання небажаних трендів у динаміці якості людського роз-

витку [2; 3]. Нашою принциповою позицією залишається та, що «соціум кінця XX — початку XXI ст. переживає хронічну хворобу, діагноз якої — неадекватність пріоритетів, спрямованість на розширення виробництва в будь-який спосіб і за будь-яку ціну, уповання на безмежне споживання; націленість на зростання, за якого немає розвитку. За світогляду економіцентризму панує примат економічного над соціальним, недооцінка, неусвідомлення достеменної ролі позаекономічного в нашому житті» [2].

Змушені констатувати, що розбудова моральної, етичної, соціалізованої економіки, в центрі якої перебуває нова людина — людина цифрової доби, що накопичила потужний людський капітал, створила паралельний з природою світ техніки, технологій, які за можливостями часто-густо перевищують людські; людина, що активно адаптується до викликів демографічного, цифрового, кліматичного, соціального, політико-економічного характеру, і яка може і повинна розраховувати на гідне трудове і позатрудове життя, суспільно прийнятну соціальну якість — усе це залишається глобальним завданням, з яким політикум, соціальні партнери, громадянське суспільство впоратися все ще не можуть і на початку третього десятиліття поточного століття. Більше того, за багатьма напрямками соціального, соціально-трудового розвитку глобальний соціум має усе більше «провалів», а перманентні здобутки межують із поразками.

Маємо переконання, що серед причин, які стримують розбудову моральної, людиноцентричної економіки одне з основних місць посідає домінування застарілих, неадекватних умовам сьогодення науково-прикладних засад, концептів, що чинять значний вплив на вироблення та реалізацію соціально-економічної політики як у минулому, так і нині. Цілі пласти економічної теорії на перевірку виявилися цілковито марними, безкорисними і такими, що врешті-решт дали поштовх до системних провалів у розвитку глобальної економіки.

Широкий спектр проблем, що породжують світоглядні обмеження, неадекватність мислення, ціннісні асиметрії, з одного боку, та обмеженість обсягу статті, з іншого, змушують авторів зосередитися тут лише на окремих, суто політико-економічних причинах несформованості у багатьох представників соціуму (якщо не більшості) сучасного економічного і соціального мислення та людиноорієнтованих ціннісних позицій.

Широко вживаним є вислів: «Як човен назвеш, так він і попливе». Справедливим є твердження: як людина розуміє сутність економічних і соціальних явищ і процесів, так і формується її світогляд, культура мислення, мотиваційні настанови, сама філософія життєдіяльності. Мислення в цілому і економічне зокрема, значною мірою формується під впливом економічної думки, яка є провідною, домінуючою в суспільстві, а також знань, концепцій, гіпотез, що їх продукують інші економічні течії. На догоду провідній економічній течії — мейнстріму, яка виявилася однією з неадекват-

них умовам і реальним драйверам економічного поступу, прикладним економічним наукам довелося поступитися широтою підходу, міждисциплінарністю, чутливістю до ролі культури, моралі, етики в життєдіяльності людини та розвитку економіки. Реальність є такою, що економічна наука і передусім її фундамент — економічна теорія — виявилися нездатними ані концептуалізувати природу глобальних змін у світі економіки та світі самих людей, ані описати домінанти, драйвери суспільного поступу, ані запропонувати «дорожню карту» стійкого, одновекторного економічного, соціального і суспільного розвитку.

Більшість (якщо не усі) провідних економічних теорій усе ще не спроможні з наукових позицій пояснити природу та причини людино(не)центричності, що її демонструє глобальна економіка, представлена національними економічними системами та їх регіональними об'єднаннями. Дійсно, провідні теоретичні течії та їх школи упродовж останніх десятиліть зазнають поразки на «полі» соціальної якості, людського розвитку, демонструють неготовність відповісти, здавалося б, на просте, зрозуміле чи не усім, правомірне запитання: «Чому людиноцентризм на практиці не постає незаперечною цінністю, а економічний, соціальний і суспільний поступ, як правило, мають різновекторні драйвери спрямувань?». Далеко не всі творці економічної думки здатні відповісти на запитання: «Чому культура, мораль, етика, образно кажучи, опинилися по одну сторону "барикад", а економіка та її інститути — по іншу?».

Реалії останніх десятиліть є такими, що низькі темпи економічного зростання, характерні для абсолютної більшості країн, уживаються зі ще нижчими темпами людського розвитку. Тому справедливим постає висновок, що глобальна економіка — це економіка низького економічного зростання без розвитку і, передусім, людського, соціального. Складається враження, що політикум, соціальні партнери, а з ними і глобальний соціум, призвичаїлись, змирилися з хронічними соціальними недугами, якими є зростання соціальної нерівності та вимушеної незайнятості у різноманітних формах, збереження дефіциту гідної праці, відсутність позитивної динаміки показників, що віддзеркалюють соціальну якість у самому широкому її розумінні. Реальністю сьогодення у глобальному вимірі залишається аномальне зростання соціальної нерівності, розгортання нестійкості, прекарності у сфері праці та зайнятості; відтворення значних масштабів явищ і процесів, які породжують соціальне відторгнення, бідність, у т. ч. серед працюючих, погіршення багатьох індикаторів, які є віддзеркаленням дефіциту гідної праці.

Економоцентризм або примат економічного над соціальним, нехтування принципів гідної праці, солідаризму; соціальне відчуження; зростання проявів соціальної нерівності; захід виробничої демократії; розбалансованість усієї системи соціально-трудова відносин — це і багато-багато

іншого є невітніми реаліями соціально-трудої сфери. Водночас це й свідчення того, що в сучасних економічних системах не виключенням, а скоріше правилом є брак культурних наративів, моралі, етики. Прикро про це писати та визнавати, що сучасна економіка у соціально-трудої, людському її вимірі — це економіка без культури; економіка, яка усе більше і усе частіше не сповідує загальноцивілізаційні цінності трудої життя, як і якості життя загалом.

Природа означеного має глибокі коріння, «за кадром» перебуває і політичне, і економічне, і морально-етичне, світоглядне, а тому дослідити увесь спектр проблем (не)розбудови економіки людиноцентричної, соціалізованої, морально-етичної у межах однієї розвідки — завдання невідоме. У пропонованій читачам статті викладено авторський концепт постановки та вирішення завдань соціально-трудої розвитку та досягнення суспільно значущої мети — відчутного прирощення соціальної якості — на засадах культури економіки, солідаризму та ціннісно-орієнтованого суспільного поступу. Така постановка питання передбачає новий погляд на розбудову моральної економіки, в якій змінюються вектори, пріоритети, ієрархія суспільно значущих дій і суспільного поступу.

Пропоновану філософію моральної економіки автори розглядають в якості одних із фундаментальних засновків формування нової економічної теорії, здатної віддзеркалити тренди розвитку економіки та мережевого суспільства першої половини XXI ст. Означене матиме, на наше переконання, вагому теоретико-методологічну цінність з огляду на неспроможність сучасної економічної теорії пояснити просто про складне — природу людино(не)центризму, причини примату економічного над соціальним, відсутність стійкої позитивної динаміки людського розвитку, саму філософію економічного, соціального і суспільного розвитку у моральному, етичному, культурному вимірі.

Працюючи на випередження та прагнучи уникнути упереджених оцінок щодо назви та змісту статті, наголошуємо на тому, що у ній відсутнє моралізаторство, соціальний популізм, намагання сподобатися легкодумними гаслами і таке подібне. У пропонованій публікації насправді усе навпаки: заперечення домінуючих думок щодо формату та перспектив економічного і соціального поступу; заклик думати і діяти нетрадиційно; намагання переконати потенційних читачів у безперспективності суспільного розвитку без повномасштабного повернення культури в економічну діяльність; неприховане наполягання на тому, що суспільно очікувані економічні і соціальні результати не досягти без нового, людиноцентричного мислення, нового світогляду та нової економічної культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як свідчить генезис наукової думки, дефініція «моральна економіка» введена до обігу англійським істориком-марксистом, засновником нової соціальної історії, прихильники

якої відстоювали ідеї цілісності соціогуманітарних наук як знань про людину в суспільстві, Е. П. Томпсоном (E. P. Thompson) (1971). Стрижневою ідеєю моральної економіки, покладеною в основу досліджень Е. П. Томпсона, можна вважати складний соціальний механізм пом'якшення соціальної нерівності та нейтралізації її конфліктного потенціалу в частині уявлень про господарські функції та взаємні зобов'язання членів суспільства й організацій [4].

Дальша концептуалізація моральної економіки закладена у працях американського дослідника Дж. Скота (J. Scott) (1977). На підставі досліджень сільських спільнот, які постійно перебували на межі голоду, Дж. Скот висунув гіпотезу щодо моральної економіки виживання, фокусом якої було заощадливе споживання та відмова від ризикового інвестування ресурсів. Квінтесенція його наукового доробку — інструменталізація моралі задля перерозподілу ресурсів [5].

У працях британського дослідника А. Сеєра (A. Sayer) (2004) моральна економіка трактується в контексті справедливості, рівності та добробуту [6]. Актуалізація моральної економіки в сучасному соціумі аргументована в дослідженнях К. Поланьї (K. Polanyi) (2002) [7], Н. Лумана (N. Luhmann) (1995) [8], Ю. Хабермаса (J. Habermas) (1989) [9], Г. Бекера (H. Becker) (1999) [10], Н. Гьотца (N. Götz) (2015) [11], Дж. Керрієра (J. Carrier) (2018) [12] під кутом дискусійних поглядів на мораль та зобов'язання в сучасній ринковій системі та громадянському суспільстві. У науковому доробку українських учених досліджується соціально-трудова проблема розглядається з різних точок зору, у різних ракурсах і представлена як етична, солідарна, соціальна економіка, які у нашому розумінні є дотичними до моральної економіки. Фундаментальні підвалини етичної економіки закладено в багатогранній науковій спадщині М. І. Туган-Барановського в контексті соціальних основ кооперації (M. Y. Tuhani-Baranovskiy) (1989) [13].

Акцентуємо увагу на тому, що у більшості публікацій, об'єктом дослідження яких є моральна економіка, остання розглядається у рамках «продуктового» підходу: ця економіка уособлюється з виробництвом продукції, що має важливе значення для задоволення особистих потреб соціуму — продукти харчування, інші товари широкого вжитку.

Через призму людиноцентричності, концепт якої покладено в основу авторської аргументації філософської платформи розбудови моральної економіки, вченими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України під керівництвом Е. М. Лібанової досліджується проблематика сталого людського розвитку (E. M. Libanova) [14]. Людиноцентризм як нова якість філософського розуміння людини, новий тип метасвіту, дотичний до вищих смислів буття особистості, перебуває у фокусі наукових досліджень В. Г. Кременя (V. H. Kremen') [15]. У наукових працях Г. А. Дмитренка знайшли відображення питання використання філософії людиноцентриз-

му як ідеології та національної ідеї розбудови України, формування громадянського суспільства в країні (Н. А. Dmytrenko) [16]. Постнекласичний людинорозмірний науковий формат світобачення розкрито у науковій праці О. Г. Задорожної (O. G. Zadorozhna), Г. В. Задорожного (G.V. Zadorozhny) [17].

Попри опрацювання різноманітних аспектів філософського розуміння екосистеми на різних етапах історичного розвитку глобального соціуму, сутність та природа моральної економіки залишаються предметом гострої наукової дискусії та полеміки й актуалізують потребу її переосмислення в новій соціоекономічній реальності в координатах людиноцентризму.

Новизна. Стаття містить теоретико-методологічні концепти щодо сутності, природи моральної економіки та докази, що підтверджують висунуту гіпотезу закономірності її розбудови як об'єктивної реакції суспільств, їх провідних соціальних сил на нову глобальну реальність, що має науково-технічні, соціально-економічні, демографічні та інституціональні передумови. При цьому розбудова економіки, здатної претендувати на статус моральної, розглядається і як стратегічний орієнтир досягнення одновекторного економічного та соціального поступу, і як реакція на суспільну вимогу розглядати людський ресурс як головну продуктивну силу та мету розвитку, і як чинник стійкого розвитку, і як умова досягнення суспільно прийнятної соціальної якості, і як самодостатня цінність людиноцентризму.

Виконане дослідження, його концепти, засновки — це, імовірно, «будівельний матеріал» для розбудови метатеорії, яка має закласти нові вектори, нові орієнтири, нові ціннісні настанови економічного, соціального, суспільного розвитку. Водночас виконане дослідження розглядаємо як привід та заклик до роздумів, появи у майбутньому нового, неординарного, дійсно значущого. Прагнули і продовжуємо прагнути не писати усе більше і більше про усе менше і менше, а користуватися міждисциплінарним підходом, повернути в економіку культуру, мораль, етику, загальнолюдські цінності.

Метою статті є сприяння фундаментальному переосмисленню сутності, природи моральної економіки, передумов її становлення з акцентом на посилення ролі позаекономічного, цінностей, культури, гідної праці, солідарності, що в перспективі має утвердити новий рівень соціальної якості.

Методи дослідження. Методологічною основою досягнення мети наукового дослідження є системний та міждисциплінарний підходи, які сприяли комплексному баченню філософської платформи моральної економіки. Для аргументації концептології моральної економіки використано загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції, абстрактно-логічний — у трактуванні моральної економіки у найбільш загальному та розгорненому формулюванні, розкритті функцій моральної економіки; історичний метод — при розгляді генези розвитку теорії моральної економіки; логічного обґрунтування — при виокремленні обставин та процесів, які стримують розвиток

соціально-економічних відносин на засадах людиноцентризму і постають своєрідним «тромбом» на шляху розбудови нового типу економіки; гіпотетичний — при висловленні припущень щодо цінностей як об'єднувальної ланки між економікою і культурою; щодо паралелі між явищами і процесами, які породжують дефіцит гідної праці, та розбудовою економіки, що претендує на статус «некультурної», «неморальної», «нелюдиноцентричної»; щодо односпрямованості принципів формування та функціонування моральної економіки і феномену ідентичності; щодо значення потенціалу солідаризму у становленні моральної економіки.

Виклад основного матеріалу. У розвиток попередніх досліджень, присвячених проблематиці соціального, соціально-трудоного розвитку, переміщення людини з узбіччя у центр економічного, соціального, суспільного поступу, висловимо гіпотези, наукові розвідки та аргументацію щодо розбудови моральної економіки за вирішення низки завдань наукового, теоретико-методологічного, соціокультурного, морально-етичного характеру.

Наголошуємо на тому, що кількісні та якісні параметри розвитку глобальної економіки є такими, що не підлягають під класичні пояснення, а їх динаміка — це демонстрація скоріше «провалів» усталених механізмів та інструментів вироблення і реалізації економічної політики, як і «провалів» економічної теорії, котра не має одновекторності розвитку з навколишніми світами і передусім, зі світом економіки та світом самих людей.

Одним із «здобутків» домінуючих економічних засновків, які апіорі не можуть закласти основи сучасного економічного мислення, є спотворене уявлення щодо ролі, місця, місії позаекономічного у забезпеченні стійкого розвитку, а отже, й світоглядні провали у розумінні мети суспільно організованого виробництва, місця людини у координатах суспільного поступу.

Висловимо припущення, а то й переконання, що відсутність у більшості економічних теорій неоліберального спрямування посилянь на внесок Адама Сміта у розробку теоретичних засад щодо ролі морально-етичного в економічній діяльності та досягненні її результатів, на його наполягання зважати не лише на матеріальні інтереси та дію «невидимої руки» — не випадковість. Таке замовчування є скоріше свідомим, аніж через необізнаність з морально-етичною складовою теоретичних надбань велетня економічної теорії, з огляду на ідеологічну зашореність неолібералів та нехтування ними неекономічного, духовного, культурного в якості чинника економічного розвитку.

Як справедливо зазначає Б. Шварц, «... Адам Сміт розумів, що турбота про власні інтереси — далеко не єдина характеристика людської природи. Перед “Добробутом націй” Сміт видав книжку під назвою “Теорія моральних почуттів”, у якій він стверджує, що певна міра природної співчутливості іншим людям слугувала б тим потрібним обмежувальним механізмом,

який регулював би нашу поведінку, якби ми дістали можливість вільно “обмінювати одну річ на іншу”. Смітове твердження, чомусь забуте сучасниками, полягало в тому, що ефективні ринкові операції негативно впливали на риси характеру, які виникли внаслідок неринкових соціальних взаємодій» [18, с. 103—104].

Буде справедливим твердження, що сучасна економічна теорія не приділяє уваги ключовій категорії суспільного буття — цінностям життя в цілому і трудового зокрема. Втім ця проблематика розглядається як придатак до чогось основного, фундаментального, що має пріоритетне значення для розвитку економіки та суспільства. «Залишковий» підхід до висвітлення природи, самої філософії позаекономічного, і передусім, морально-духовного, ціннісного є незаперечним фактом, інакше як пояснити, що фундаментальні дослідження означеного в координатах нової (цифрової) економіки і мережевого суспільства, практично не представлені на шпальтах економічних видань за деяким виключенням.

Відповісти на запитання: «Чому усе пішло не так у царині і глобальної, і національної економік?» стає усе важче і автори намагаються дати відповідь на це глобальне запитання саме у рамках виконаного дослідження. Відповідь може з’явитися на «полі» міждисциплінарних досліджень, за відмови від більшості постулатів нинішньої провідної економічної думки, появи метатеорії, а саме теорії поза заскорузлених схем, ментальних моделей, які є віддзеркаленням світу економіки і світу самих людей, що залишилися у далекому минулому.

Відслідковуючи тренди наукової думки споріднених шкіл соціологічного, філософського, політологічного спрямування і беззаперечно будучи глибоко «зануреними» у царину економічних досліджень та з урахуванням результатів попередніх досліджень у сфері нової економіки та мережевого суспільства, сформулюємо власний концепт моральної економіки.

Концепт моральної економіки: методологічна основа, функції, орієнтири розвитку

Наголошуємо на тому, що пропонується концептологія моральної економіки відповідає авторському баченню взаємозв’язку, взаємодії соціального та економічного у широкому контексті зазначених явищ і процесів, підпорядкування соціальних і економічних інститутів.

Усвідомлення цієї діалектики широкими верствами населення і політикумом, науковою спільнотою, соціальними партнерами відбувається вкрай повільно й не має єдиного вектора. Однією з основних причин такого стану речей є домінування уявлень, суджень, переконань, за яких соціальне буття є виключно похідним від економічного, а отже, має ознаки вторинності.

Наполягали і продовжуємо наполягати на необхідності оновленого розуміння взаємозв’язку та взаємозумовленості соціального й економічного. Дійсно, соціальний та економічний аспекти суспільного поступу тісно

переплетені. Підтверджуємо незмінність наших попередніх тверджень, а саме: перш ніж розподіляти створені блага та задовольняти різноманітні потреби, необхідно виробляти, і це — аксіома. Водночас це аж ніяк не заперечує першочергової значущості соціального розвитку. Синтез соціального й економічного аспектів суспільного розвитку впливає з їх взаємодоповнюваності та подвійної ролі людини в суспільному виробництві, а саме як фактора й мети виробництва, досягненню якої й покликана слугувати економіка. Економічному розвитку завжди притаманні соціальні наслідки, тобто він соціальний за природою. Інша річ — у який спосіб розподіляються результати економічної діяльності, чи досягається оптимізація інтересів суб'єктів суспільного виробництва, чи домінують у соціально-трудої сфері процеси соціалізації або, навпаки, десоціалізації.

Економічною наукою доведено й підтверджено практикою, що економічний і соціальний прогрес та розвиток узгоджуються та мають одновекторну динаміку тоді, коли економічні досягнення супроводжуються соціалізацією суспільних відносин та коли така соціалізація виявляється передусім у соціально-трудої сфері й стосується інтересів абсолютної більшості економічно активного населення. У контексті проблематики, що розглядається, принципово важливою є відповідь на запитання: заради кого й заради чого організовується виробництво, здійснюється економічна діяльність і досягається економічне зростання? Дійсно, чи може бути соціальна компонента другорядною за умов, коли магістральним напрямком прогресу цивілізації стає розбудова нової економіки, де знання та інновації на 60 % і більше мають наповнювати вартість кінцевого продукту? Чи можна й надалі керуватися традиційними уявленнями про взаємозв'язок економічного і соціального розвитку, які сформувалися в епоху індустріалізму, а реальністю сьогодення є разючі зміни у структурі активів суб'єктів господарювання на користь нематеріальних, і лєвова частка останніх припадає на людський капітал, що формується здебільш у соціальній сфері?

Викладений вище загальний конструкт взаємозв'язку, взаємообумовленості, особливого межування економічного і соціального в «тканині» суспільного розвитку отримав наукову аргументацію в попередніх публікаціях.

Наголошуємо й на тому, що отримані наукові результати у цій царині тісно корелюють з авторською концептологією людини працюючої як провідного ресурсу та мети суспільного поступу, що врешті-решт сприяло появі концепції «людини соціально-економічної та відповідальної» [3, с. 72].

Раніше ми наголошували на тому, що в більшості існуючих теоретичних конструкцій людина постає як особа суто «економізована», в інших — суто «соціалізована», або «засоціалізована», перевантажена соціальними характеристиками, вимогами й пріоритетами. При цьому залишається поза увагою те, що йдеться про ту саму людину, в якій поєднані, перепле-

тені біологічні, економічні, соціальні, духовні засади. Вважаємо, що наявні моделі людини — *homo economicus* та *homo sociologicus* — недостатні для пояснення складного світу особистості, її мотивів, інтересів (переваг), яка є і фактором, і ресурсом, і метою економічного розвитку. За першої моделі маємо примат економічних явищ і дій за явного нехтування соціальними взаємодіями, соціальною компонентою особистості. За другої моделі маємо так само «роздвоєного» індивіда, але з точністю до навпаки. Більш виправданим, реалістичним має бути не одновимірний, роздвоєний, а компліментарний образ людини.

Ще раз привертаємо увагу потенційних читачів до логіки наукового пошуку заявленого дослідження, на виході якого — сучасна філософія моральної економіки та концептологія людиноцентричності. Йдеться про ланцюг наукових дискурсів: діалектики економічного і соціального поступу, позбавленої вторинності соціального; нового конструкту людини, що охоплює три іпостасі людини (економічну, соціальну і соціально-відповідальну), і які в сукупності постають в якості наукової аргументації необхідності розбудови економіки, котра не стільки за назвою, а головно за суттю має набути ознак моральності, етичності, культури.

Моральна економіка у найбільш загальному, дещо спрощеному формулюванні охоплює техніко-технологічні, організаційно-інституціональні характеристики, що є змістовим уособленням нової економіки [3], та політ-економічну, культурну, ціннісну орієнтацію системи господарювання, яка має людиноцентричну спрямованість. У більш розгорненому формулюванні та за ментальної моделі, якої дотримуються автори публікації, моральна економіка — це симбіоз, діалектичне поєднання нової економічної системи (вона водночас і цифрова, й інноваційна, й інформаційна) з системою поза-економічною, морально-духовною, ціннісною, яка задає параметри людинократії, солідарності, згуртованості, соціальної відповідальності, примату соціального над економічним, спрямованість на гідну працю та соціальну якість у самому широкому її розумінні.

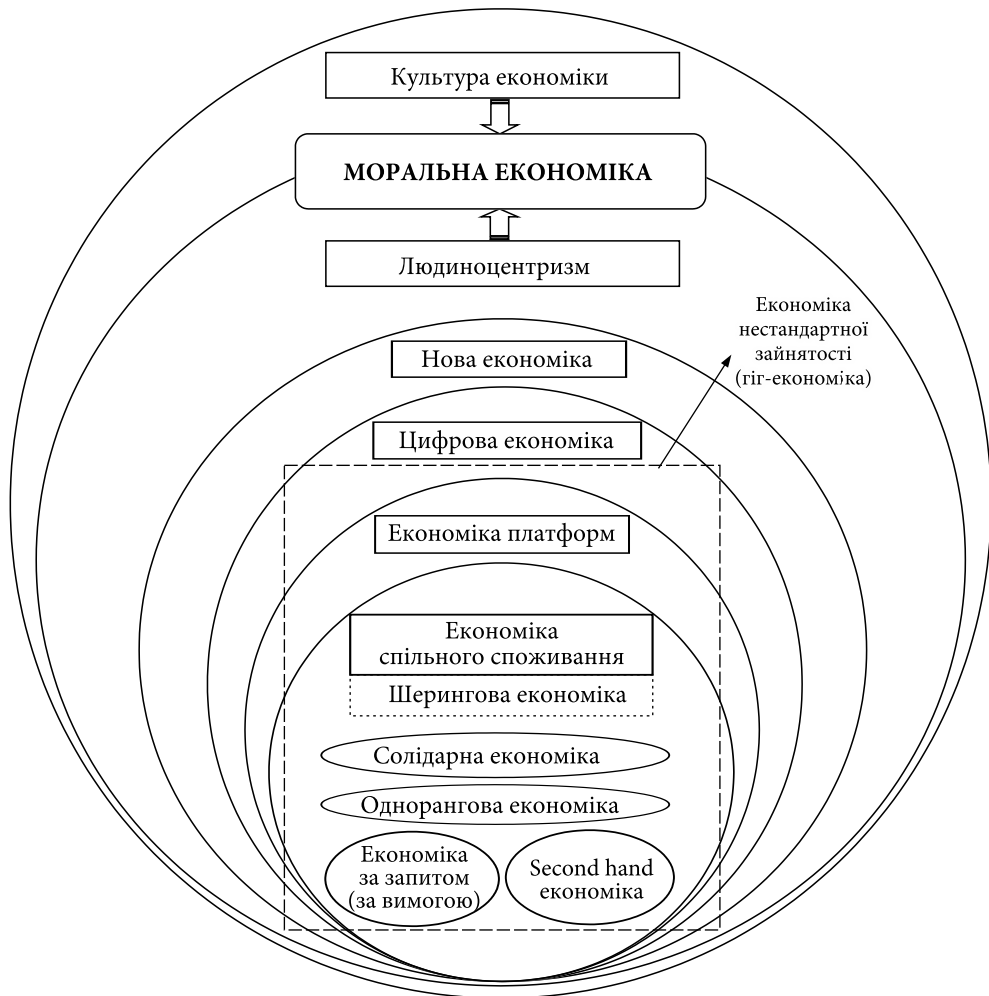
Маємо констатувати, що у багатьох визначеннях, в яких науковці прагнуть розкрити сутність сучасної економіки (економік), широко представлений уже згадуваний «продуктовий підхід» щодо визначення основних, відмітних характеристик тієї чи іншої економічної системи. Принагідно зауважимо, що такий підхід недоречно використовується і в інших визначеннях сучасної економіки. Так, наприклад, у багатьох визначеннях цифрової економіки стверджується, що це економіка, яка продукує інформаційні, комунікаційні, цифрові товари та послуги. Нашою принциповою позицією, що знайшла системне наукове опрацювання у попередніх публікаціях, є та, що цифрова економіка — це економіка насичення новітніми цифровими, комунікаційними, мережевими технологіями, проникнення «цифри» в найширшому її сенсі в усі «пори», сегменти економічної, суспільної діяль-

ності. Важливо наголосити на тому, що, на відміну від класичної інформатизації, цей феномен не обмежується застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій як таких, а передбачає цифрову трансформацію компаній, її бізнес-процесів на основі Інтернету і нових, проривних цифрових технологій. Подібний, обмежений, на наш погляд, «продуктовий» підхід часто-густо зустрічаємо й у визначеннях моральної економіки. Автори сповідують іншу, більш широку, системну, людиноцентричну філософію моральної економіки. Йдеться про філософію сучасного господарства, у якому на передньому плані перебувають не тонни, метри, кілометри, конкретні товари та споживні вартості, ланцюги поставок тощо, а людина і соціальна якість. Отже, автори не є прибічниками «продуктового» підходу до характеристики моральної економіки, який переважає в термінології. Такий підхід з акцентом на продукування економікою продукції та послуг широкого вжитку, гуманітарного профілю може поставати, але лише в якості окремої характеристики, складової більш широкого розуміння економічної діяльності людиноцентричного спрямування.

У розвиток зазначеного акцентуємо увагу й на наступній принциповій позиції авторів. Розбудова моральної економіки як детермінанта наступних десятиліть — це повернення культури в економіку, це проникнення ціннісної, етичної компонент в усі складові економічного і соціального буття. Рис. 1 унаочнює авторське бачення філософської платформи моральної економіки, базис якої — людиноцентризм, а рамкова умова становлення — культура економіки.

Як теоретичну, методологічну основу моральної економіки можна розглядати нову економічну теорію праці, зайнятості, людини цифрової доби, концептуальні засади якої представлені авторами у фундаментальному дослідженні «Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку» [3]. Ми свідомі, що опрацювання завершеної, культурно-ціннісної, людиноцентричної теорії моральної економіки — це «домашнє завдання» на найближчу перспективу для соціально-відповідальних науковців, які мають репрезентувати наукові школи філософського, економічного, демографічного, політологічного, соціального, соціально-трудового спрямування.

«На виході» системних інноваційно орієнтованих, проривних досліджень у цій царині має постати метатеорія моральної економіки як теоретико-методологічний, прикладний базис метахарактеру, тобто бути поза теперішніх, напівмертвих засновків, концептів, що не мають нічого спільного з достеменними життєвими та трудовими цінностями, соціальною якістю, людиноцентризмом у самому широкому його розумінні. Для авторів статті незаперечним імперативом, тригером економічного, соціального і суспільного розвитку було і залишається відстоювання наступного: «... нинішня філософія праці, ставлення до праці, ціннісні настанови господарсько-трудої діяльності формувалися протягом кількох останніх

Рис. 1. Схема філософської платформи моральної економіки
Джерело: складено авторами.

століть. І, безумовно, членам суспільства в наш час не обов'язково орієнтуватися на настанови, постулати, започатковані в минулому, або розглядати їх як обов'язкові норми життєдіяльності. Натомість члени суспільства, соціум загалом мають прагнути досягнення прогресу в розвитку своїх можливостей, реалізації зростаючих потреб, формуванні та досягненні цінностей життя в цілому і трудового зокрема» [19, с. 53].

Доречно згадати, що за колишніми ідеологічними, політико-економічними засновками, які продовжують своє «життя» і в новому тисячолітті, пошук нового, більш справедливого та соціалізованого економічного та суспільного устрою був сфокусований на розв'язання класових й подо-

лання антагоністичних протиріч, розроблення механізмів та інструментів утвердження колективізму. Але такий пошук є скоріше за все відлунням колишніх класових, партійних ідеологем. Економічна історія і суспільствознавство розвиваються природним шляхом, параметри якого задаються структурою, ієрархією, рівнем розвитку рушійних сил, котрі визначають динаміку і спрямованість економічного та суспільного буття.

Праця здебільш фізична і капітал здебільш матеріальний, фінансовий були фундаментом розбудови економіки індустріальної доби. Нині фундаментом економічного поступу постає інноваційна, творча праця та інтелектуальний капітал. Економічний устрій, який зароджується і розвивається паралельно з індустріальною економікою, стає, образно кажучи, «вагітним» від інноваційної праці та інтелектуального капіталу. Врешті-решт на світ Божий має з'явитися моральна економіка з новою структурою, новою ієрархією, новою якістю рушійних сил економічного, соціального і суспільного поступу. Не випадково проблематика інноваційної праці та інтелектуального капіталу, які справляють вирішальний вплив на утвердження у глобальному вимірі моральної, етичної, людиноорієнтованої економіки, вже тривалий час упродовж багатьох останніх років перебувала у колі пріоритетних наукових інтересів авторів цієї публікації.

Попри те, що нинішня економічна система у глобальному вимірі далека від критеріїв та індикаторів моральної економіки, все ж усе більше маємо прояв чинників, обставин внутрішнього і зовнішнього характеру (стосовно окремих країн), які актуалізують необхідність розбудови економіки людиноцентризму та суспільства людинократії.

Як випливає з результатів проведених досліджень, перелік означених вище чинників за концептом, що його відстоюють автори, є таким:

- втрата стійкості економічного розвитку, що зумовлює необхідність пошуку нових опор і задіяння нових інструментів, механізмів забезпечення позитивної економічної динаміки;
- посилення конкуренції за ресурси, насамперед за найбільш цінні, інноваційні, креативні та продуктивні — людські, та ті, що мають морально-етичний, духовний, позаекономічний характер;
- загострення соціальних, етнокультурних, екологічних проблем, які межують з катаклізмами регіонального, національного і наднаціонального масштабів;
- поглиблення асиметрії економічного та соціального розвитку, яка дедалі більше загрожує економічній і соціальній безпеці, унеможлиблює досягнення прийнятної соціальної якості;
- нелінійний, втім усталений тренд до розвитку процесів демократизації суспільного устрою, обмеження масштабів державного впливу на економічний і соціальний поступ, інтенсивний розвиток громадянського суспільства, зростання ролі громадян у формуванні та реалізації соціально-

економічної політики, що узгоджується з економікою «окультурненою», людиноцентричною;

- поява нових сфер, видів економічної діяльності, де формальні інститути та норми усе більше демонструють нездатність урегулювати економічні, соціальні, суспільні відносини і водночас зростає роль позаекономічного, морально-духовного;

- необхідність реформування політичної й економічної системи на усіх рівнях аж до наднаціонального, що може бути здійснено за нової структури та ієрархії чинників економічного і суспільного поступу, серед яких позаекономічні, культурні, ціннісні посідають провідне місце.

Вище нами рельєфно подані мегапричини, мегатренди, що актуалізують розбудову людиноцентричної моральної економіки. Водночас наголошуємо на тому, що умови сьогодення продукують відтворення колишніх і появу нових обставин і процесів, які стримують розвиток економічних відносин на засадах людиноцентризму і постають своєрідним «тромбом» на шляху розбудови нового типу економіки.

Серед останніх виокремимо такі:

- неадекватне розуміння діалектики економічного й соціального розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості економічного і позаекономічного;

- перебування упродовж багатьох десятиліть на «олімпі» економічних течій, які справляли і продовжують справляти визначальний вплив на економічну політику, так званого мейнстріму з його «невидимою рукою», «людиною економічною», «методологічним індивідуалізмом», приматом економічного над соціальним, першістю базису і вторинністю надбудови, які в сукупності зумовлювали усі останні десятиліття перманентне зростання без розвитку; які сприяли поширенню аномальної, неприродної соціальної нерівності; унеможливили досягнення суспільно прийнятної соціальної якості та індикаторів гідної праці; зумовили стан, коли масові прояви десоціалізації відносин у сфері праці стали не винятком, а правилом;

- послаблення морально-етичних, соціокультурних настанов соціальної діяльності багатьох суб'єктів економічної діяльності та членів суспільства загалом;

- формування індивідуальних суспільств, ерозія «культур солідарності», превалювання в суспільній життєдіяльності концепції «людини економічної» над концепціями «людини соціальної»;

- неадекватне потребам сьогодення наукове забезпечення розбудови моральної економіки на засадах людиноцентризму.

Формування нового, людиноцентричного суспільного устрою маємо розглядати в якості чи не основного завдання політикуму, соціальних партнерів, суспільств загалом, орієнтованих на стійкий розвиток та високу соціальну якість. Річард Флорида, відомий дослідник проблем креативності,

звертає увагу на те, що утвердження нового, людиноцентричного устрою відбуватиметься повільно, оскільки потребує глибоких змін у суспільній культурі, морально-духовних цінностях соціуму. Утвердження нового суспільного ладу «вимагатиме нових інституцій, нового суспільного договору, нового способу життя. Ми мусимо переключити нашу увагу з придбання нерухомості, купівлі нових автовок, споживання енергії й інших грубих матеріальних цінностей до нових мірил, що відобразатимуть спільне й стале процвітання, яке покращує людський добробут, дає щастя людині й відновлює сенс і мету її життя. Ми маємо переключити нашу увагу від способу життя, що оспівує споживацтво, в якому ми формуємо свої ідентичності через брендові характеристики товарів, які ми споживаємо, до такого способу, який додав би нам змогу розвивати наші таланти й розкривати нашу індивідуальність, реалізовувати наші справжні “я” через роботу й інші види діяльності. Наша Креативна економіка, що активно розгортається, потребує активного розвитку Креативного суспільства, яке є справедливішим, рівнішим, стійкішим і заможнішим. Від цього залежить наше майбутнє» [20].

Саме на таких позиціях перебувають і автори цієї статті, підтвердженням чому є результати попередніх публікацій та оприлюднених гіпотез, засновків, концептів. Запропоновані теоретичні засновки, що дають уявлення про сутність, природу та передумови розбудови моральної економіки в сукупності з іншими обґрунтованими концептами покликані виконувати низку функцій, у т. ч. методологічну, соціально-економічну, організаційно-управлінську, світоглядну. *Методологічна функція* запропонованого концепту моральної економіки полягає у:

- визначенні концептуальних та змістовних засад моральної економіки;
- розкритті принципів новачій та особливостей моральної економіки;
- розробленні методичних засад комплексного дослідження наслідків розбудови моральної економіки з позиції динаміки показників людського розвитку та соціальної якості.

Соціально-економічна функція концепту, який повинен отримати завершену редакцію, має полягати в обґрунтуванні основних векторів науково-прикладних перетворень, що спрямовані на досягнення основних цілей людиноцентризму.

Організаційно-управлінська функція теоретико-прикладного концепту, що розглядається, полягає у:

- формуванні прикладних засад і технологій досягнення цілей людиноцентризму;
- визначенні інститутів та інструментів, що мають бути задіяні у розробленні «дорожньої карти» ціннісної трансформації економічної діяльності;
- визначенні ролі і місця сторін та суб'єктів, покликаних реалізувати ціннісну, морально-етичну соціально-економічну політику.

Світоглядна функція започаткованого тренду ціннісних трансформацій полягає у тому, що основні положення та загальна філософія мають сприяти формуванню нової економічної і соціальної культури, сучасного людиноцентричного мислення, оновленому розумінню взаємозв'язку та взаємозумовленості соціального і економічного поступу, формуванню соціально-відповідальної, ціннісної діяльності, сфокусованої на людський розвиток та досягнення суспільно визнаних стандартів соціальної якості.

До пошуку нового обр'ю формату економічного і суспільного устрою

Наголошуємо на тому, що обр'ю, про який йдеться, все ще залишається значною мірою прихованим, теоретично й методологічно слабо опрацьованим, непоясненим широкому загалу з наукових позицій. І все ж певні ознаки, підтвердження того, що процес «пішов», є, вони — надбання окремих наукових проєктів, публікацій, політико-економічних документів, що прийняті на національних рівнях. Свій посильний внесок у розбудову нових і економіки і суспільства прагнуть зробити й автори цієї чергової публікації.

Визнаємо, що в останній час, на жаль, не так часто стаємо свідками виходу у світ піонерного фундаментального дослідження, появи «свіжого повітря» у приміщенні економічних задумів. Для нас такою знаковою подією стало ознайомлення з піонерною роботою Андерса Індсета «Квантова економіка» [21], де дослідник послідовно та переконливо відстоює ідею неокапіталізму, в якому мають поєднатися відповідальність, солідарність, етичність, мораль, свідомість та особливе місце належатиме позаекономічному. У неокапіталізмі, на переконання Андерса Індсета, на заміну ресурсної ренти, ренти права мають прийти ренти відносин, репутації, взаємовідносин, вражень.

Маємо підкреслити, що наше бачення устрою нових — і економіки, і суспільства — певною мірою корелює з засновками, які пропагує та відстоює автор. Нагадаємо потенційному читачеві, що однією з наших гіпотез, яка отримує послідовне підтвердження та визнання і має безпосереднє відношення до зміни драйверів економічного і суспільного поступу, є така: нової інтерпретації потребує більшість категорій, понять, стосовно яких формується уявлення про нову економіку і мережеве суспільство. Наполягали і продовжуємо наполягати на тому, що глобальному соціуму бракує розуміння природи, самої філософії функціонування економічного і позаекономічного у сучасну, цифрову добу. *Нове розуміння* маємо вкласти навіть у такі поняття: економіка, робота, професії, держава.

Андерс Індсет у виданні «Квантова економіка» постійно наголошує на тому, що якщо ми хочемо зрозуміти суспільство, нам доведеться переосмислити економіку. У згаданій монографії чи не кожний її засновок спонукає до роздумів *іншого* розуміння самої філософії постіндустріального, неокапіталістичного розвитку. «Закони традиційної економіки, — зазначає автор, — вже не діють, як і закони нової. Утопічні прогнози 1980-х та

1990-х років не справдилися. 2019-й, можливо, запам'ятається як найкращий рік в історії людства. Події початку 2020-го пришвидшили ті процеси, які вже були наготові, що кардинально змінили наше життя» [21, с. 9]. Заклик до переосмислення економіки, зміни її ціннісних орієнтацій є й авторською позицією, і провідним драйвером виконаного дослідження.

Деталізуючи першопричини «вихолощення» моральної етики, культури з економіки кінця ХХ — початку ХХІ ст., наголошуємо на теоретико-методологічних «провалах» економічної думки й у цій царині. Попри, здавалося б, потужний розвиток економічної науки, появу нових і нових економічних течій, гіпотез, моделей, проєктів привид *homo economicus* продовжує справляти вплив на економічне мислення, економічну культуру, світогляд чи не лівової частки глобального соціуму. *Homo economicus* усе ще перебуває на передньому плані теоретичних конструкцій, ментальних моделей, де людина продовжує розглядатись як аморальна особа, яка постійно керується здебільш матеріальними інтересами, максимізуючи власні зиски. Неупереджений аналіз переконує в тому, що світова наукова думка ніяк не може вийти із зачарованого кола економцентризму, людино(не)центричності, примарних цінностей [3]. Наукові спільноти і кожний представник наявних наукових шкіл, зокрема, є причасниками десятків, якщо не сотень теоретичних, політико-економічних спрямувань. На запитання: «Скільки нині у світі економічних теорій?» можна незабаром відповідати так: «Приблизно стільки, як і представників згаданих шкіл». Але чи додає це цунамі економічних (не)теорій вирішенню усе гостріших та нагальних проблем, з якими на практиці стикається усе більше представників глобального соціуму? На жаль, ні!

З догматичними твердженнями, науково оформленими та поданими у красивій упаковці, сентенціями, коріння яких приховане в теоріях «класної дошки», на кшталт — «позаекономічне має значення», «морально-духовне в економіці — це важливо», як і більш глобальними — «щастя не у ВВП», безліччю інших, «глибоких» як за змістом, так і звучанням суджень, соціально-відповідальна наукова спільнота має розпрощатися, здійснити теоретичний героїзм — відкинути напівмертве (як кажуть у народі, пустопорожнє), та стати до повноцінного виконання своєї суспільної місії — неупередженого аналізу стану економічного, соціального, суспільного буття, підготовки науково виважених концептів, новітніх гіпотез, інваріантних, нетрадиційних передбачень. Означене вище має стати основою опрацювання «дорожньої карти» розбудови солідарної, моральної економіки, фундаментальними засадами якої має стати не прибутковість, рівновага, ринкова «ніша», економічні зиски¹, а реальні, людиноцентричні пере-

¹ Це і багато-багато іншого має бути, але не в якості засад, а інструментів, механізмів досягнення цінностей гідного життя.

творення, за яких проголошені цінності реалізуються і відображаються у показниках, що демонструють гідність, справедливість, добробут та поширюються на абсолютну більшість членів соціуму.

Останні чотири десятиліття, які можна назвати ерою заката якщо й не «золотих» попередніх десятиліть у плані соціалізації глобального суспільного поступу, то відносно вдалих для людського розвитку, подолання аномальних асиметрій на ниві економічного і соціального поступу. Нинішня ера — ера людино(не)центричності — продовжує стрімку ходу і в третьому десятилітті ХХІ ст. Змін на краще в абсолютній більшості країн світу у царині соціальної якості не спостерігається [3]. Які прогнози на майбутнє щодо людинократії, відчутних зрушень в досягненні соціальної якості? Чи маємо покладатися на те, що методом спроб і помилок, поступового «прозріння» врешті-решт станеться глобальне просочування багатства згори донизу? Чи є реальні механізми, інструменти, що здатні подолати людино(не)центричний розвиток у глобальному вимірі? А можливо, людству на роду написано (чи приречено) жити в умовах неприродної нерівності, несправедливості, розплати за відомо-невідомі гріхи? Чи реально запропонувати бодай загальний, суспільно виважений, реальний сценарій або вектори розбудови моральної, солідарної, «людської» економіки і такого ж «людського» суспільства?

Переконані, що десь там глибоко в душі, у свідомості чи не кожної думуючої людини зароджуються, «жевріють» ці або приблизно такі ж запитання. Один із парадоксів глобального масштабу є таким. Щодо запитань чи не найбільшої ваги і значущості, питання — як прожити гідно, виконати Богом призначену місію, — соціум на загал і кожна людина окремо ставиться легковажно, начебто сором'язливо, напіввідсторонено, натякаючи, що є великі світу цього, є філософи, є церква, є так звані еліти, яким належить відповідати на глобальні, світоглядні, філософські запитання.

Наша позиція стосовно постановки та відповіді на ці і філософські, і життєво, критично важливі запитання є такою. Нездатність чи небажання відповісти на означені і сотні подібних запитань, що їх демонструє значна частка дорослого, свідомого населення, ми пояснюємо «збоями» у світоглядному модусі, несформованістю морально-етичного, культурного потенціалу, який апріорі не зміг (через відсутність необхідних передумов) трансформуватися у стійкі позиції, світоглядні переконання, ціннісні настанови.

Отже, на порядку денному розбудова нової парадигми і політичного, і економічного, і соціального, і ціннісного світопорядку, пошуку та реалізації глобального суспільного договору, нової платформи економічного і соціального розвитку, на якій має утвердитися інший, постіндустріальний світогляд, інша людиноцентрична культура суспільного буття; людинократія у самому широкому її розумінні. Означене вище — це глобальне ме-

газавдання, до вирішення якого світова спільнота буде рухатись, за нашою оцінкою, не один десяток років. Але цей рух маємо започаткувати і він повинен мати незворотний характер.

Фрагментарність, антиномія, заскоружлість, штучна, неприродна моноспрямованість наукових опусів заповнили науковий дослідницький простір, який часто-густо не дотягує до статусу ані наукового, ані дослідницького. Постійні заклики до науковців, представників наукового корпусу з боку споживачів наукових послуг стати на шлях міждисциплінарних наукових досліджень, обмежити малопродуктивні публікації, в яких не можна побачити ані нових тенденцій, ані природи, філософії змін, ані домінуючих драйверів розвитку, ані наукових опор, засновків розбудови «дорожньої карти» практичних дій, залишаються здебільшого не почутими.

Подібно тому, як глобальна політика, а слідом за нею і політичні рішення на національному, регіональних рівнях виявилися якщо й не хибними, то такими, що не здатні закласти основи суспільного миру, стійкої, неконфліктної життєдіяльності на усіх рівнях глобального соціуму, так і в царині економічної науки спостерігаємо стан напівврозпаду — економічних теорій безліч, а упорядкованої, адекватної умовам перших десятиліть XXI ст., що ускладнились коронавірусними реаліями та військовою агресією країни-ізгоя, яка руйнує і своє майбутнє, і загрожує світопорядку на усій земній кулі, на жаль, немає.

Резюме до I частини статті

Чергове дослідження авторів є логічним продовженням попередніх публікацій, в яких послідовно відстоюється необхідність зміни домінуючих векторів економічного, соціального, суспільного поступу, наповнення останнього цінностями людиноцентризму, соціальної якості. Культура, мораль, етика мають перебувати в епіцентрі нової економіки і мережевого суспільства, а повернення позаекономічного в лоно суспільно організованої діяльності слід розглядати як природний процес.

Реалізація означеного мегазавдання потребує, поміж іншого, зміни теоретичного, філософського розуміння дійсності. Не виключаємо, що саму економіку та її соціально-трудова сферу вже в найближчій перспективі маємо розглядати як уособлення зовсім інших парадигм і відповідних відносин [3]. Лейтмотивом статті є прагнення довести, що майбутнє суспільного поступу — за розбудовою моральної економіки, за поверненням культури, достеменних цінностей у сферу економічної діяльності. Основною платформою, полігоном апробації нових ідей у царині економічного і соціального поступу була і залишається економічна теорія, яка на сучасному етапі потребує кардинальних змін, існує необхідність перебудови самої філософії економічних знань. Задля опанування новітньої філософії економічного, суспільного буття маємо взяти на озброєння міждисциплінарний підхід, відмовитися від архаїчних схем, моделей, інструментів, що

сформувалися в економічній науці за умов дотеперішньої неморальної економіки, яка за більшістю параметрів є повною протилежністю тій реальності, що інтенсивно формується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні формати організації трудової діяльності: природа, виклики, траєкторії розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 59—76.
2. Колот А., Герасименко О. Цінності трудового життя та гідна праця: філософія взаємодії і розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2016. № 1—2. С. 3—13.
3. Колот А. М., Герасименко О. О. Праця ХХІ: філософія змін, виклики, вектори розвитку: монографія. Київ: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2021. 488 с.
4. Thompson E. P. The Moral Economy of the English Crowd in the XVIII Century. *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*. New York, 1971. P. 185—258.
5. Scott J. Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia. New Haven, 1977.
6. Sayer A. Moral Economy. Lancaster University, June 2004.
7. Полянський К. Велика трансформація: політичні та економічні істини нашого часу. / Пер. з англ. А. Васильєва та А. Шурбелева. СПб.: Алетейя, 2002. 320 с.
8. Luhmann N. Social Systems. Ch. 6. Stanford University Press, 1995.
9. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Boston, 1989.
10. Becker H. S. Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories. *Social Deviance: Readings in Theory and Research*. Prentice Hall; Upper Saddle River, 1999.
11. Götz N. Moral economy: its conceptual history and analytical prospects. *Journal of Global Ethics*. 2015. № 11:2. P. 147—162.
12. Carrier J. G. Moral economy: What's in a name. *Anthropological Theory*. 2018. № 18(1). P. 18—35.
13. Туган-Барановський М. І. Соціальні основи кооперації. Москва: Економіка, 1989. 501 с.
14. Лібанова Е. М. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: нац. доп. / Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, О. М. Алімов, О. М. Балакірева, І. К. Бистряков; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, Ін-т економіки та прогнозування, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку. Умань: Сочінський, 2012. 382 с.
15. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. АПН України. Київ: Пед. думка, 2010. 520 с.
16. Дмитренко Г. А. Новий управлінський курс для України: умови формування та технології здійснення. НАПН України, Ун-т менеджменту освіти. Київ: ДКС Центр, 2012. 170 с.
17. Задорожна О. Г., Задорожний Г. В. Постнекласична економічна наука: Лекції. Харків: Видавництво «ВННОСТ», 2022. 205 с.
18. Шварц Б. Чому ми працюємо. / Пер. з англ. Н. Гоїн. Харків: Віват, 2018. 128 с.
19. Колот А. М., Данюк В. М., Герасименко О. О. та ін. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізм забезпечення: монографія. / за наук. ред. А. М. Колота. Київ: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2017. 500 с.
20. Флорида Р. Номо креативус. Як новий клас завойовує світ. / Пер. з англ. М. Яковлев. Київ: Наш формат, 2018. 432 с.
21. Індсет А. Квантова економіка. Київ: ArtHuss. 2021. 256 с.
22. Бегельсдейк Ш., Маселанд Р. Культура в економічній науці: історія, методологічні роздуми та області практичного застосування в сучасності. /

- Пер. с англ. Н. В. Автономовой; науч. ред. В. С. Автономов. СПб.: Изд-во Института Гайдара; Изд-во «Международные отношения»; Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2016. 464 с.
23. Колот А., Герасименко О. Довіра як інститут у дзеркалі нових можливостей, викликів та імперативів соціально-економічного розвитку. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*. 2018. Vol. 8, Iss. 2. P. 8—26.
  24. Casson M. Cultural Determinants of Economic Performance. *Journal of Comparative Economics*. 1993. № 17. P. 418—442.
  25. Тросби Д. Экономика и культура. / Пер. с англ. И. Кушнаревой. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: ИД Высшей школы экономики, 2013. 256 с.
  26. Маццукато М. Ценность всех вещей. Создание и изъятие в мировой экономике. Пер. с англ. под. науч. ред. Н. Афанасова, А. Павлова. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: ИД Высшей школы экономики, 2021. 408 с.
  27. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
  28. Lippman W. Public Opinion. Wading River, Long Island, 1921. 250 p. URL: <http://image.sciencenet.cn/olddata/kexue.com.cn/upload/blog/file/2010/11/20101113143833504463.pdf> (дата звернення: 23.06.2021).
  29. Thomas W. I., Thomas D. S. The Methodology of Behavior Study. Ch. 13. *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York, Alfred A. Knopf, 1928. P. 553—576. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Thomas/Thomas_1928_13.html (дата звернення: 28.06.2021).
  30. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії. / Пер. з англ. Т. Монтян. Київ: Наш час, 2012. 399 с.

REFERENCES

1. Kolot, A. M., & Herasymenko O. O. (2022). Novel formats of labor activity organization: nature, challenges, development trajectories. *Economy of Ukraine*, 5, 59-76 [in Ukrainian].
2. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2016). Values of working life and decent work: the philosophy of cooperation and development. *Ukraine: aspects of work*, 1-2, 3-13 [in Ukrainian].
3. Kolot, A. M., & Herasymenko O. O. (2021). Work XXI: philosophy of changes, challenges, vectors of development. Kyiv: KNEU named after Vadym Hetman [in Ukrainian].
4. Thompson, E. P. (1971). The Moral Economy of the English Crowd in the XVIII Century. *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*. New York, 185-258.
5. Scott, J. (1977). Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia. New Haven.
6. Sayer, A. (2004). Moral Economy. Lancaster University, Lancaster.
7. Polanyi, K. (2002). The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. (A. Vasil'eva & A. Shurbeleva, Transl.). St. Petersburg: Aletejja [in Russian].
8. Luhmann, N. (1995). Social Systems. Stanford University Press, Chapter 6.
9. Habermas, J. (1989). The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Boston.
10. Becker, H. S. (1999). Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories. *Social Deviance: Readings in Theory and Research*. (H. N. Pontell, Ed.). Prentice Hall; Upper Saddle River.
11. Götz, Norbert (2015). Moral economy: its conceptual history and analytical prospects. *Journal of Global Ethics*, 11:2, 147-162.
12. Carrier, J. G. (2018). Moral economy: What's in a name. *Anthropological Theory*, 18(1), 18-35.
13. Tugan-Baranovskij, M. I. (1989). Social foundations of cooperation. Moscow: Jekonomika [in Russian].

14. Libanova, E. M. (2012). Sustainable human development: ensuring justice. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, Institute of Economics and Forecasting, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development. Uman: Sochinsky, 2012. 382 p. [in Ukrainian].
15. Kremen, V. H. (2010). The philosophy of human-centredness in educational space strategies. Kyiv: Ped. dumka [in Ukrainian].
16. Dmytrenko, H. A. (2012). A new management course for Ukraine: conditions of formation and technologies of implementation. NAES of Ukraine, University of Educational Management. Kyiv: DKS Center [in Ukrainian].
17. Zadorozhna, O. G. & Zadorozhny, G. V. (2022). Post-classical economic science: Lectures. Kharkiv: Publishing House "VNNOST" [in Ukrainian].
18. Schwartz, B. (2018). Why we work. (N. Hoin, Transl.). Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
19. Kolot, A. M., Daniuk, V. M., Herasymenko, O. O. et al. (2017). Decent work: imperatives, Ukrainian realities, implementation mechanisms. Kyiv: Vadim Hetman Kyiv National Economic University [in Ukrainian].
20. Florida, Richard (2018). Homo creativus. How a new class is conquering the world. (Maksym Yakovliev, Transl.). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
21. Indset, Anders (2021). The Quantum Economy. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
22. Beugelsdijk, S. & Maseland, R. (2016). Culture in Economics: History, Methodological Reflections and Contemporary Applications. (N. V. Avtonomova, Transl., V. S. Avtonomov, Ed.). St. Petersburg: Publishing House of the Gaidar Institute; Publishing House "International relations"; Faculty of Liberal Arts and Sciences of St. Petersburg State University [in Russian].
23. Kolot, A. M. & Herasymenko, O. O. (2018). Trust as an institute in the mirror of new challenges, imperatives and possibilities of socio-economic development. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 2, 8-26 [in Ukrainian].
24. Casson, M. (1993). Cultural Determinants of Economic Performance. *Journal of Comparative Economics*, 17, 418-442.
25. Throsby, D. (2013). Economics and culture (I. Kushnareva, Transl.). Moscow: Publishing house of the Higher School of Economics [in Russian].
26. Mazzukato, Mariana (2021). The Value of Everything. Making and Taking in the Global Economy. (N. Afanasov, A. Pavlov, Transl.). Moscow: Publishing house of the Higher School of Economics [in Russian].
27. Fukuyama, Francis (2020). Identity: the demand for dignity and the politics of resentment [in Ukrainian].
28. Lippman, W. (1921). Public Opinion. Wading River, Long Island. 250 p. <http://image.sciencenet.cn/olddata/kexue.com.cn/upload/blog/file/2010/11/20101113143833504463.pdf>
29. Thomas, W. I., & Thomas, D. S. (1928). Chapter 13. The Methodology of Behavior Study. *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York, Alfred A. Knopf, 553-576. https://brocku.ca/MeadProject/Thomas/Thomas_1928_13.html
30. Ostrom, E. (2012). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. (T. Montian, Transl.). Kyiv: Our time [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 18.07.2022.

A. Kolot, Dr.Sc. (Economics), Professor,
Vice Rector in Charge of Research and Academic Affairs
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
03057, Ukraine, Kyiv, Peremohy Ave, 54/1
E-mail: kolot@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-9806
Scopus ID: 55338407700

O. Herasymenko, PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Innovation and Investment Management
Taras Shevchenko National University of Kyiv
03022, Ukraine, Kyiv, Vasylykivska Str., 90A
E-mail: herasymenkomiid@knu.ua
ORCID: 0000-0002-1122-1189
Scopus ID: 57200444567

TO THE PHILOSOPHY OF MORAL ECONOMY:
CONCEPTOLOGY OF ANTHROPOCENTRISM (Part I)

The article presents authors' vision of the philosophical platform for building a moral economy as one of the fundamental foundations of the formation of a new economic theory capable of reflecting development trends of the economy and the network society of the first half of the 21st century.

The relevance of a new perspective on moral economy development, in which the vectors, priorities, and hierarchy of socially significant actions and social progress as a whole are changing, is determined by the heated scientific debate and polemic regarding the essence and nature of ecosystem in the new socioeconomic reality. The purpose of the article is to promote a fundamental rethinking of moral economy phenomenon, prerequisites for its formation with an emphasis on people-oriented development, strengthening the role of values, culture, decent work, solidarity, which should establish a new level of social quality in the future. To argue the concept of moral economy, general scientific and special methods of scientific research have been used - theoretical generalization, induction and deduction, logical justification, abstract-logical, historical, hypothetical methods. The elements of novelty are theoretical and methodological concepts regarding the essence and nature of moral economy and evidence confirming the proposed hypothesis of its necessary development as an objective reaction of societies and their leading social forces to the new global reality, which has scientific-technical, socio-economic, demographic and institutional prerequisites. Moral economy's interpretation in the most general and detailed formulation, as opposed to the "product" approach, is given. The proposed concept of moral economy is revealed through its functions - methodological, socio-economic and institutional; organizational and managerial; worldview. Circumstances and processes that restrain socio-economic relations development on the basis of anthropocentrism and become a kind of "thrombus" on the way to building a new type of economy are singled out.

The true role of culture in the economic sphere in the context of the relationship between culture, ethics and moral economy is revealed. The hypothesis that the unifying link between economy and culture is value is put forward. Values are considered as a resource, motive, source and existential foundation of positive social and labor dynamics. Assumptions are made regarding the parallel between phenomena and processes that generate a shortage of decent work, on the one hand, and development of the economy, which claims the status of "uncultured", "immoral", "non-human-centered", on the other. The expressed hypothesis regarding unidirectionality of the principles of formation and functioning of moral economy and phenomenon of identity is argued. A thesis that the formation of moral economy will accelerate under condition of using the potential of solidarity is substantiated.

Keywords: moral economy, culture of economy, values, anthropocentrism, human development, identity, decent work, social quality, solidarity, socioeconomic (ab)normality.